

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-6-82-10>

УДК 159.922.736.4

Юдіна Н.О.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОГО КОНТРОЛЮ ПІДЛІТКІВ РІЗНОЇ СТАТІ

Анотація. У статті представлено результати теоретичного та експериментального вивчення психологічних особливостей комунікативного контролю у підлітковому віці, зокрема, проаналізовано специфіку прояву даного феномену у підлітків різної статі. Було визначено, що комунікативний контроль реалізується в будь-яких вербальних або невербальних діях людини, які містять інформацію про розподіл контролю між суб'єктами комунікації. Емпіричне дослідження засвідчило, що підлітки здебільшого характеризуються стриманістю і низькою емоційністю у спілкуванні, щирістю і безпосередністю при взаємодії з оточуючими. Дівчата підліткового віку більше характеризуються стриманістю, щирістю і безпосередністю при взаємодії з іншими, ніж хлопці. При цьому хлопці-підлітки мають або ж досить високий рівень емоційної стриманості і контролю своєї поведінки при взаємодії з оточуючими людьми, або ж є надміру безпосередніми і відкритими.

Ключові слова: спілкування, інформаційно-комунікативна функція спілкування, регуляційно-комунікативна функція спілкування, афективно-комунікативна функція спілкування, комунікативний контроль, підлітковий вік.

Yudina Nataliia

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF COMMUNICATIVE CONTROL OF TEENAGERS OF DIFFERENT GENDER

Summary. The article presents the results of theoretical and experimental study of psychological peculiarities of communicative control in adolescence, in particular, it analyzes the specific of manifestation of this phenomenon of teenagers of different gender. It was found that recently there has been a sharp attention of researchers to the problem of psychology of communication and interpersonal relationships in adolescence, which is the evidence of the need for its further detailed analysis, especially in modern socio-cultural conditions. It was determined that the concept of communication is one of the central in the system of psychological knowledge. In communication a person is formed and self-determined, revealing one's individual characteristics. Communication acts as a condition of cognition of reality by people, forming their emotional response to that reality and behavior based on that knowledge. One of the characteristics of communication is communicative control, which is any verbal or non-verbal actions of the person, which contain information about the distribution of control between the subjects of communication. An empirical research found that more than half of surveyed teenagers have an average level of communicative control. They are mostly characterized by restraint and low emotionality in communication, sincerity and immediacy while interaction with others. Less part of teenagers have a high level of communicative control. They are easily involved into any role, feel good and even able to predict the impression they make on others. Among surveyed teenagers the fewest express the low levels of communicative control. Their behavior is stable and they do not consider it necessary to change depending on the situation. Teenage girls are more characterized by restraint, sincerity, and immediacy while interaction with others than boys. Teenage boys have either a fairly high level of emotional restraint and control of their behavior while interacting with others, or are overly immediate and open. In the research it was proved that adolescent girls do not have a higher level of communicative control than adolescent boys, i.e. adolescent boys generally have higher communicative control than adolescent girls.

Keywords: communication, informative and communicative function of communication, regulatory and communicative function of communication, affective and communicative function of communication, communicative control, adolescence.

Постановка проблеми. Важливим елементом людського співжиття і взаємин є психологічні контакти та спілкування. Саме у спілкуванні людина формується і самовизначається, виявляючи свої індивідуальні особливості. Вхідження особистості у суспільні відносини зумовлене первинною роллю соціального спілкування у цьому процесі. Людина не може існувати ізольовано від суспільства. Вона постійно знаходиться у русі, здобуває нові знання і обмінюється інформацією з оточуючими. Особливо важливою та актуальною проблема спілкування

та побудови стосунків з оточуючими стає у підлітковому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення досліджень феномену спілкування уможливило виокремлення філософського (М. Бубер, А. Камю, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс та ін.), соціологічного (М. Вебер, Е. Дюркгейм, О. Конт, К. Поппер, В. Розанов та ін.), психологічного (О. Бодальов, Л. Виготський, О. Добрович, М. Канган, В. Кан-Калік, Г. Костюк, Б. Ломов та ін.), соціально-психологічного (Г. Андреева, М. Корнев, А. Коваленко, Л. Орбан-Лембрик, В. Москален-

ко, В. Панок, М. Пірен, Т. Чмут, Т. Яценко та ін.) та психолого-педагогічного (Г. Балл, Н. Вітюк, Н. Чепелева, В. Циба та ін.) підходів до опису особливостей феномену спілкування.

Закономірності розвитку особистості у підлітковому віці та роль спілкування у цьому процесі вивчали Л. Божович, Д. Ельконін, І. Кон, В. Крутецький, А. Мудрик, В. М'ясищев, А. Петровський, К. Платонов, С. Рубінштейн та ін. Як зазначає К. Седих, саме спілкування підлітка з однолітками є надзвичайно важливим чинником, який впливає на формування його особистості [4, с. 22].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначені підходи до вивчення психології спілкування та міжособистісних стосунків у підлітковому віці зокрема є свідченням загостреної уваги дослідників до даної проблеми і саме тому вона потребує подальшого детального аналізу, особливо в сучасних соціокультурних умовах.

У зв'язку з цим можна сформулювати мету статті, яка полягає в аналізі результатів теоретичного та емпіричного вивчення психологічних особливостей спілкування підлітків різної статі, а саме специфіки їх комунікативного контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «спілкування» є одним із центральних у системі психологічного знання. На думку О. Леонтьєва, спілкування можна визначити як систему цілеспрямованих і мотивованих процесів, які забезпечують взаємодію людей у колективній діяльності, реалізують суспільні і особистісні, психологічні відносини і використовують специфічні засоби, перш за все, мову [2].

Спілкування виступає як умова пізнання людьми дійсності, формування у них емоційного відгуку на цю дійсність і поведінки, яка базується на цьому пізнанні. Б. Анан'єв розглядає спілкування в єдності з пізнанням і працею, за допомогою яких, на його думку, здійснюється як інтеріоризація зовнішніх дій, так і екстеріоризація внутрішнього життя індивіда [1].

У характеристиці спілкування важливими є його функції. Так, Б. Ломов виділяє три групи таких функцій – інформаційно-комунікативну, регуляційно-комунікативну та афективно-комунікативну [цит. за 3]:

- 1) інформаційно-комунікативна функція охоплює процеси формування, передання та прийому інформації;
- 2) регуляційно-комунікативна функція полягає в регуляції поведінки;
- 3) афективно-комунікативна функція характеризує емоційну сферу людини.

Однією з характеристик спілкування є комунікативний контроль, який можна визначити як будь-які вербальні або невербальні дії людини, які містять інформацію про розподіл контролю між суб'єктами комунікації [6]. По суті контроль означає актуалізацію влади і реалізацію певного впливу. У зв'язку з цим контроль являє собою набір обмежень, які люди накладають одне на одного через те, що і як вони говорять і роблять [7].

З метою вивчення особливостей комунікативного контролю підлітків різної статі нами було проведено емпіричне дослідження, у якому взяли участь 100 учнів підліткового віку шкіл м. Полтави (50 хлопців і 50 дівчат), віковий діа-

пазон опитаних становив 11-14 років. Проаналізуємо результати дослідження за «Методикою дослідження рівня комунікативного контролю» (за М. Шнайдером). Узагальнений їх варіант поданий у табл. 1.

Таблиця 1

Рівні розвитку комунікативного контролю підлітків (у %)

Рівень прояву комунікативного контролю		
Низький	Середній	Високий
24	58	18

З аналізу таблиці можемо зробити висновок, що більше половини досліджуваних (58 %) мають середній рівень комунікативного контролю. Вони здебільшого характеризуються стриманістю і низькою емоційністю у спілкуванні, щирістю і безпосередністю при взаємодії з оточуючими.

Високий рівень комунікативного контролю мають 18 % досліджуваних підлітків. Можемо припустити, що вони легко входять в будь-яку роль, гнучко реагують на зміну ситуації, добре відчують і навіть у змозі передбачити враження, яке справляють на оточуючих. Такі підлітки постійно стежать за собою, добре знають, де і як себе поводити, керують вираженням своїх емоцій. Разом з тим, у них може бути ускладнена спонтанність самовираження, вони не люблять непрогнозованих ситуацій. Загалом ці досліджувані характеризуються досить високим рівнем емоційної стриманості і контролю своєї поведінки при взаємодії з оточуючими.

Серед опитаних 18 % проявляють низький рівень комунікативного контролю. Можна говорити, що їх поведінка стійка, і вони не вважають за потрібне змінюватися залежно від ситуації. Такі підлітки здатні до щирого саморозкриття у спілкуванні. Деякі можуть вважати їх «незручними» у спілкуванні з причини їхньої прямолінійності. Ці респонденти більш безпосередні і відкриті, але можуть сприйматися оточуючими як зайво прямолінійні і нав'язливі. У них більш стійке «Я», що мало піддається змінам у різних ситуаціях. Загалом можемо схарактеризувати цих підлітків високим рівнем імпульсивності у спілкуванні і взаємодії з оточуючими, низькою диференційованістю поведінки, що викликає розкутість у взаємодії з партнерами по спілкуванню.

Проаналізуємо отримані дані окремо за показниками хлопців і дівчат підліткового віку (рис. 1).

Проаналізувавши дані діаграми, можемо побачити, що низький рівень комунікативного контролю більше притаманний хлопцям підліткового віку, ніж дівчатам (28 % проти 20 %), середній рівень комунікативного контролю натомість більшою мірою виявляється у дівчат (64 %), ніж у хлопців (52 %), а от високий рівень властивий більше хлопцям (20 %), ніж дівчатам-підліткам (16 %). Тому можемо говорити, що дівчата підліткового віку більше характеризуються стриманістю, щирістю і безпосередністю при взаємодії з іншими, ніж хлопці. При цьому хлопці-підлітки мають або ж досить високий рівень емоційної стриманості і контролю своєї поведінки при взаємодії з оточуючими людьми, або ж є надміру безпосередніми і відкритими, розкутими у спілкуванні.

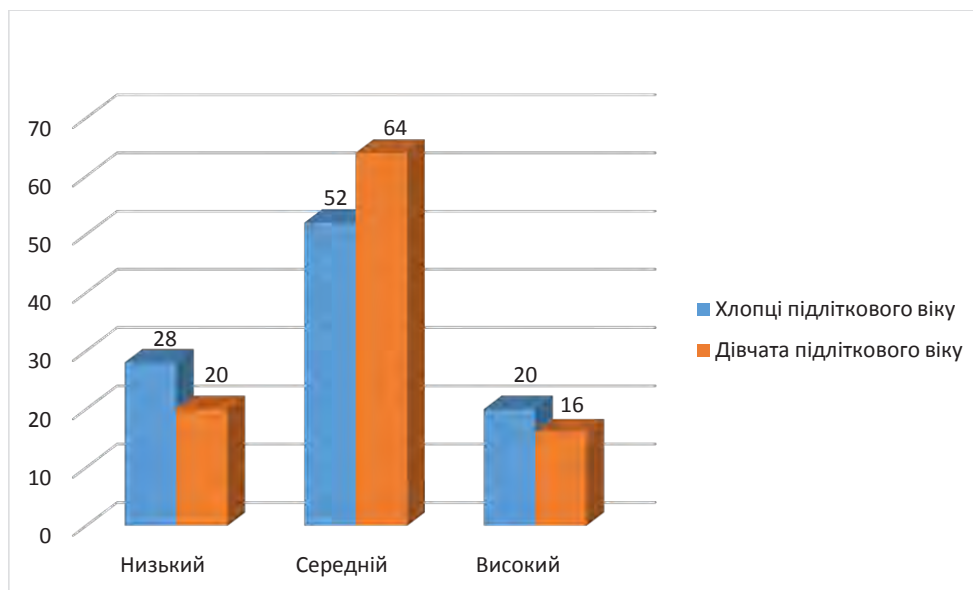

Рис. 1. Рівні розвитку комунікативного контролю хлопців та дівчат підліткового віку (у%)

Отже, за результатами аналізу даних проведеного дослідження можемо зробити висновок про переважання середнього рівня комунікативного контролю у спілкуванні у досліджуваних підлітків. При цьому дівчатам більше властивий середній рівень, а хлопцям – низький або високий рівень комунікативного контролю.

Для доведення статистичних відмінностей доцільно порівняти особливості комунікативного контролю підлітків різної статі за допомогою методів математичної обробки даних, а саме U-критерія Манна-Уїтні [5]. Детальне обчислення проводилось нами за допомогою пакету статистичних комп'ютерних програм IBM SPSS Statistics for Windows, Version 20.0.

Статистичними гіпотезами дослідження виступили такі:

H_0 – дівчата підліткового віку не мають вищого рівня комунікативного контролю, ніж хлопці підліткового віку;

H_1 – дівчата підліткового віку мають вищий рівень комунікативного контролю, ніж хлопці підліткового віку.

У результаті обрахунків було визначено, що $U_{емп} = 1020$. За таблицею критичних значень визначимо критичні значення U для $n_1 = 50$ і $n_2 = 50$ [5]:

$$U_{кр} = \begin{cases} 1010 (p \leq 0,05) \\ 912 (p \leq 0,01) \end{cases}$$

Порівняємо $U_{емп}$ та $U_{кр}$: $1020 > 1010$ і $1020 > 912$, тобто $U_{емп} > U_{кр}$ і отриманий коефіцієнт є значущим при $p \leq 0,05$, тому приймаємо H_0 і можемо

зробити висновок, що дівчата підліткового віку не мають вищого рівня комунікативного контролю, ніж хлопці підліткового віку, тобто хлопцям-підліткам загалом притаманний вищий комунікативний контроль, ніж дівчатам-підліткам.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Результати дослідження говорять про те, що більшість підлітків мають середній рівень комунікативного контролю і здебільшого характеризуються стриманістю і низькою емоційністю у спілкуванні, щирістю і безпосередністю при взаємодії з оточуючими. Також можемо говорити, що дівчатам більш властиві стриманість, щирість і безпосередність при взаємодії з іншими, ніж хлопцям у підлітковому віці. Натомість хлопці мають або ж надмірно високий рівень емоційної стриманості і контролю власної поведінки при взаємодії з іншими, або ж є занадто безпосередніми і відкритими.

Отже, можемо зробити висновок про переважання середнього рівня комунікативного контролю у спілкуванні у досліджуваних підлітків. Крім того, вдалося довести, що хлопцям підліткового віку притаманний вищий комунікативний контроль, ніж дівчатам.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми, що аналізується. Перспективи подальшого вивчення обраної тематики полягають у виявленні зв'язку між типом комунікативного контролю та комунікативно-характерологічними особливостями підлітків. Це може стати предметом наших подальших досліджень.

Список літератури:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 228 с.
2. Леонтьев А.А. Психология общения. Москва : Смысл, 1997. 365 с.
3. Логинова Т.П. Диагностика базовых проблем подростков 12–16 лет. *Психологическая наука и образование*. 2003. № 2. С. 34–37.
4. Седих К.В., Моргунов В.Ф. Делінквентний підліток : навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 272 с.
5. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 350 с.
6. Ng S.H., Bradac J.J. Power in Language: Verbal communication and social influence. Thousand Oaks, CA : Sage, 1993.

7. Wiemann J.M. Interpersonal control and regulation in conversation. *Sequence and Pattern in Communicative Behaviour* / R.L. Street, J.N. Capella (eds.). London : Edvard Arnold, 1985. P. 85–102.

References:

1. Anan'ev, B.G. (2001). *Chelovek kak predmet poznaniya* [Person as a subject of cognition]. St. Petersburg: Piter. (in Russian)
2. Leontev, A.A. (1997). *Psikhologiya obscheniya* [Psychology of communication]. Moscow: Smysl. (in Russian)
3. Loginova, T.P. (2003). Diagnostika bazovykh problem podrostkov 12–16 let [Diagnosis of basic problems of teenagers of 12–16 years]. *Psikhologicheskaya nauka i obrazovanie* [Psychological science and education], no. 2, pp. 34–37. (in Russian)
4. Sedykh, K.V., & Morhun, V.F. (2015). *Delinquent teenager: a textbook* [Delinkventnyi pidlitok: navchalnyi posibnyk]. Kyiv: Publishing House "Slovo". (in Ukrainian)
5. Sidorenko, E.V. (2002). *Metody matematicheskoy obrabotki v psikhologii* [Methods of mathematical processing in psychology]. St. Petersburg: Rech. (in Russian)
6. Ng, S.H. & Bradac, J.J. (1993). *Power in Language: Verbal communication and social influence*. Thousand Oaks, CA: Sage.
7. Wiemann, J.M. (1985). Interpersonal control and regulation in conversation. In Street, R.L. & Capella, J.N. (eds). *Sequence and Pattern in Communicative Behaviour*. London: Edvard Arnold, pp. 85–102.